

Krzysztof
Kossakowski
Muzeum Podlaskie
w Białymstoku

ORCID: 0000-0001-8569-5806

Sprawozdanie z wystawy czasowej *Opór 1863. Podlasie w powstaniu styczniowym*

DOI: 10.15290/sp.2025.33.02.15

Wystawę czasową *Opór 1863. Podlasie w powstaniu styczniowym* można było oglądać od 15 czerwca 2023 r. do 11 czerwca 2024 r. w Muzeum Historycznym przy ul. Warszawskiej 37 w Białymstoku. Została zorganizowana z okazji mijającej w 2023 r. 160 rocznicy wybuchu powstania styczniowego. Była ona częścią projektu sfinansowanego ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego¹. Autorami wystawy byli pracownicy Muzeum Historycznego – Krzysztof Kossakowski i Paweł Okołów. Za aranżację plastyczną odpowiedzialny był architekt wnętrz Łukasz Mikołajczyk.

Na wystawie prezentowano zabytki ze zbiorów Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, Muzeum Wojska w Białymstoku, Podlaskiego Muzeum Militariów w Białymstoku oraz ze zbiorów prywatnych kolekcjonerów. Więcej uwagi warto poświęcić znaleziskom z wykopalisk archeologicznych w Budzisku i Królowym Stojle. Oba miejsca są związane z przebiegiem powstania na Podlasiu. W jednym z nich znajdował się obóz oddziału powstańczego, a w drugim – ten sam oddział stoczył potyczkę z wojskami carskimi. W jednej z gablot na wystawie zaprezentowano tylko nieliczne ze znalezionych tam obiektów – fragment ostrza kosa, wycior od pistoletu, kule karabinowe i pociski typu Minie. Ozdobą tej części wystawy był sygnet z herbem Nowina. W sąsiedniej gablocie znajdowała się biżuteria patriotyczna, chętnie używana przez ludność polską podczas powstania jako manifestacja uczuć narodowych. Zaprezentowano tam między innymi przypinki ze znakami krzyża, kotwicy i serca symbolizującymi wiarę, nadzieję i miłość. Znalazły się tam także medaliki o charakterze religijnym oraz biżuteria prezentująca trójdzielny herb używany podczas powstania.

Kolejna gablota zawierała numizmaty, banknoty i medale związane z powstaniem styczniowym. Swoje miejsce znalazły tam zarówno medale i monety wybite z okazji kolejnych rocznic zrywu niepodległościowego, jak i walory pochodzące z II połowy XIX w. Warto tutaj zaznaczyć, że niektóre z nich zostały

¹ Na podstawie umowy nr 48/DF-VII/2023 między Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego a Muzeum Podlaskim w Białymstoku.

zakupione specjalnie w celu prezentowania na tej wystawie. Ich zakup został sfinansowany ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego². Ewenementem była tam przede wszystkim matryca banknotu o nominale 25 zł. Rząd Narodowy funkcjonujący podczas powstania podjął decyzję o wprowadzeniu do obiegu własnych banknotów, które miały funkcjonować na wyzwolonych terenach. Banknoty zostały wydrukowane we Francji, ale ze względu na to, że nie udało się wyzwolić żadnego zwartego obszaru ani żadnego znaczącego ośrodka miejskiego, nigdy nie weszły do obiegu. Po klęsce powstania zostały one zniszczone. Zapewne nie zachował się żaden z nich. Ponadto ze środków ministerialnych nabyto obligacje Rządu Narodowego (cztery sztuki – o nominale 100, 500, 1000 i 5000 zł), papier do druku banknotów o nominale 2 zł, medal upamiętniający powstanie styczniowe oraz medalion z wizerunkiem profilu głowy cesarza Aleksandra II.

W czwartej gablocie można było zobaczyć różnorodne pamiątki związane z powstaniem styczniowym. Wzrok przyciągał przede wszystkim wyszywany koralikami sztandar jednego z oddziałów powstańczych działających na Litwie. Pochodzi on ze zbiorów Muzeum Wojska w Białymstoku. Warto także było zwrócić uwagę na kielich upamiętniający unię polsko-litewską oraz oryginalny rękopis pamiętnika Adolfa Białokoza. Był on cywilnym naczelnikiem powstania w Białymstoku. Został jednak aresztowany przez władze carskie i zesłany na Syberię. Jego pamiętnik powstał dopiero po jego powrocie do domu, zapewne w latach osiemdziesiątych XIX w.

Ostatnia gablota zawierała militaria związane z powstaniem: strzelbę kapiszonową, rewolwer Lefauchaux, ładownicę, prochownicę oraz kleszcze do odlewania kul i pocisków. Można było także zobaczyć same kule – karabinowe i armatnie oraz pociski typu Minie używane wówczas przez wojska rosyjskie. Zainteresowanie budziła czapka od munduru, jaką nosili weterani powstania styczniowego w okresie międzywojennym. Po odzyskaniu niepodległości otrzymali oni szereg przywilejów. Jednym z nich było prawo do noszenia munduru specjalnego projektu. Można się im przyjrzyć na fotografiach z uroczystości państwowych, w których brali udział weterani powstania.

Szczególną uwagę warto było także zwrócić na aranżację plastyczną, której autorem był Łukasz Mikołajczyk. Wystawa była utrzymana w bardzo ciemnych barwach. Punktowe światła wyławiały z cienia gabloty i zawieszono na ścianach plansze. Na środku stały cztery słupy w kształcie graniastosłupów o podstawie trójkąta. Stanowiły one dodatkową przestrzeń wystawienniczą oraz pozwalały na skupienie uwagi zwiedzających na konkretnych elementach, czyli na

² Na podstawie umowy nr 72/DF-V/JK/2023 między Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego a Muzeum Podlaskim w Białymstoku.

podświetlonym herbie powstania oraz na tytule wystawy. Obydwa znajdowały się na ścianie naprzeciwko wejścia. Na tej samej ścianie znalazły się krótkie biogramy powstańców związanych z Podlasiem, umieszczone w wyciętych i podświetlonych niszach. Całość zwieńczały gałęzie drzew ułożone na stojących na środku słupach oraz zawieszzone pod sufitem kartki czarnego papieru symbolizujące ptaki. Było to nawiązanie do słynnej noweli Stefana Żeromskiego *Rozdziobią nas kruki, wrony*. Wartością dodaną były interesujące efekty świetlne.

Na ścianach zawieszono plansze informacyjne opisujące przebieg powstania styczniowego na Podlasiu – od przyczyn jego wybuchu aż do represji po klęsce. Tekst został uzupełniony bogatym materiałem ilustracyjnym pochodzącym w znacznym stopniu z udostępnionych w domenie publicznej zbiorów Archiwum Akt Nowych oraz licznych bibliotek skupionych w Federacji Bibliotek Cyfrowych. Na wspomnianych wcześniej słupach także umieszczono plansze. Zawierały one informacje o czterech epizodach powstańczych związanych z Podlasiem: dziejach rodu Kobylińskich, dziejach naczelnika Białegostoku, Adolfa Białokoza, działalności księdza Stanisława Brzóska oraz wydarzeniach w Budzisku i Królowym Stojle – miejscu wspomnianych wcześniej wykopalisk archeologicznych.

Na koniec należy wspomnieć, że wystawa była główną częścią szeroko zakrojonego projektu. Poprzedziła ją wystawa plenerowa *160 rocznica powstania styczniowego*. Składała się z szesnastu plansz, prezentowanych na czterech stojakach. Można ją było oglądać od marca do lipca pod ratuszem, czyli siedzibą Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, a później także na ogrodzeniu budynku w Bielsku Podlaskim należącego do wspomnianego muzeum. Prezentowała ona dzieje powstania w szerszym zakresie, a jej celem było zaprezentowanie informacji ułatwiających odbiór wystawy czasowej.

Ponadto muzeum zaplanowało zajęcia edukacyjne dla dzieci i młodzieży w przestrzeni wystawowej. Przewidziano trzy rodzaje zajęć w zależności od wieku grup szkolnych. Wszystkie odbywały się w dużym stopniu w przestrzeni wystawy czasowej. Wykorzystywały przygotowane również w ramach projektu foldery i gry edukacyjne uno i memory.

Pamiętkami z wystawy mogły być przypinki patriotyczne przygotowane na wzór tych noszonych podczas powstania. Wykonano dwa rodzaje tych ozdób: jeden kolorowy – w emaliowanym tombaku, a drugi w patynowanym mosiądzu.

Wystawie towarzyszyła także publikacja naukowa zawierająca pięć tekstów przybliżających niektóre wydarzenia związane z powstaniem styczniowym na Podlasiu³. Pierwszy artykuł dotyczy ogólnego opisu wydarzeń w regionie i mógł stanowić wsparcie merytoryczne podczas zwiedzania wystawy. Drugi tekst dotyczy badań archeologicznych w miejscach związanych z powstaniem, kolejny

³ *Opór 1863. Podlasie w Powstaniu Styczniowym* (2023), K. Kossakowski (red.), Białystok.

traktuje o pamiątkach zrywu w zbiorach Muzeum Historycznego. Przedostatni tekst zawiera informacje o biżuterii patriotycznej noszonej przez ludność polską podczas powstania, a ostatni dotyczy bardzo interesującej postaci, jaką jest Mamert Wandalli. Nie brał on udziału w powstaniu, ale w okresie międzywojennym podawał się za weterana tego zrywu niepodległościowego i czerpał z tego tytułu znaczne korzyści. Został zdemaskowany dopiero wiele lat po swojej śmierci podczas dokładniejszej analizy jego postaci przez historyków. Publikacja została opatrzona wstępem autorstwa dyrektora Muzeum Podlaskiego, Waldemara Wilczewskiego.

Wystawa otrzymała główną nagrodę w kategorii wystaw czasowych konkursu Laur Muzealny za rok 2023 organizowanego przez Podlaski Oddział Stowarzyszenia Muzealników Polskich.